

Л. О. ГЛУШКО*Університет менеджменту освіти Академії педагогічних наук України, м. Київ*

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ШКОЛЯРІВ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 1(24), с. 252–257

Теоретичний аналіз сучасного стану дослідження гендерної ідентичності школярів.

Поняття “гендер” є одним із базових у соціальній психології, етнопсихології, психології сім’ї. Гендерна стратифікація пронизує всі сфери суспільного життя функціонування сім’ї, культурно-освітніх закладів, структуру економічного виробництва, політичного державотворення. Гендерний розвиток і гендерна соціалізація особистості – це складні і різноманітні процеси, які підвладні багатьом закономірностям і на шляху яких виникають чимало протиріч, проблем, дисгармоній.

Знання цих закономірностей має допомогти уникненню цих проблем і протиріч розвитку. Це шлях не лише до гармонійності розвитку гендерної сфери людини, а й до гармонійності особистості в цілому, до гармонійності її стосунків з особами протилежної статі, із соціальним світом взагалі.

Поняття гендеру як соціально-психологічної статі людини визначається двома детермінантами: соціальним (сукупністю соціальних очікувань щодо гендерних ролей, норми стереотипів) та особистісним (уявленням людини про те, ким вона є) [2, 5]. Саме уявлення людини про те, ким вона є, пов’язано з поняттям ідентичності. За визначенням Е. Еріксона, ідентичність базується на відчутті тотожності самому собі і неперервності свого існування в часі й просторі, а також усвідомлення факту, що цю тотожність і неперервність визначає оточення [11]. Ідентичність – це одна з найістотніших характеристик людини, без якої вона не може існувати як свідомо автономна особистість.

Ідентичність – це збереження і підтримка особистістю власної цілісності, тотожності, нерозривності історії свого життя, а також стійкий

образ “Я”, усвідомлення у собі певних особистісних якостей, індивідуальностей [16].

Результати теоретичного пошуку та їх обговорення є предметом розгляду в багатьох сучасних концепціях, таких як: андрогінія (С. Бем), родові відмінності морального розвитку (К. Гілган) і теорії соціального конструювання гендера, гендерної схеми (С. Бем), гендерної презентації (І. Гофман).

Аналіз літератури уможливив виділити 5 типів різних ідентичностей, а саме: статева, гендерна, рольова, соціальна, особистісна.

Інформацію про моделі статевої поведінки дитина засвоює з раннього віку, і тому статева ідентичність вважають однією з найголовніших з усіх рольових ідентичностей, поділ на протилежні групи і належність людини до чоловічої чи жіночої статі. Розрізняють такі поняття, як “статева ідентичність” і “гендерна ідентичність”. Статева ідентичність – належність до тієї чи іншої статі. Статева ідентичність формується онтогенетично. Становлення ідентичності починається в перші хвилини життя, а саме з визначення статі: “дівчинка”, “хлопчик”. Гендерна ідентичність полягає у переживанні своєї відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки [5; 6].

Первинне уявлення про власну статева належність формується в дитини у півтора року. Перший етап: в три-чотири роки дитина вже спроможна визначати стать оточуючих людей, але пов’язує її з зовнішніми, випадковими ознаками. У п’ять-шість років і хлопчики, і дівчатка починають усвідомлювати, що їхня стать незворотна і постійна [19]. Наступний важливий етап формування гендерної ідентичності – вторинна статева ідентифікація –

припадає на підліткові та юнацькі роки. Особливу роль у процесі статевого усвідомлення відіграє наслідування взірців (моделей): мати — батько, старший брат — сестра, вчитель, кумир — спортсмен. Гендерне “Я” залежить від того, які образи, стилі життєдіяльності чоловіків і жінок нав’язуються сім’єю, школою, ЗМІ.

Таким чином, проходження людиною первинної і вторинної стадії статевої ідентифікації дає їй можливість сформуванню гендерної ідентичності, яка залежить від способу виховання, наслідування взірців, впливу соціуму.

Розглянемо поняття “соціальна ідентичність” і “рольова ідентичність”. Під соціальною ідентичністю більшість дослідників розуміють віднесення особистістю самої себе до певної соціальної категорії та групи [3]. В основі соціальної ідентичності, за теорією Г. Таджфела, лежить розділення соціальних об’єктів, за якими особистість себе відносить до певної соціальної категорії чи групи. Рольова ідентичність — усвідомлення себе суб’єктом психологічних ролей [18, 133].

Г. Брейкуелл визначила співвідношення соціальної та особистісної ідентичності. Засвоєння індивідом категорії соціальної ідентичності дає можливість людині пізнати себе як особистість, яка відрізняється від інших.

Особистісна ідентичність активно впливає на розвиток соціальної. Динаміка ідентичності людини — це процес діалектичної взаємодії особистісної і соціальної ідентичності.

Американський соціолог С. Гордон виділив такі види рольової ідентичності:

1. Статева ідентичність.
2. Етнічна ідентичність.
3. Політична ідентичність.
4. Професійна ідентичність.
5. Ідентичність членства.

Серед різних видів гендерно-рольових дисгармоній потрібно насамперед назвати такі: гендерно-рольовий конфлікт, гендерно-рольовий інфантилізм і гендерно-рольову недостатність. Гендерно-рольовий конфлікт, як вже було зазначено, так чи інакше присутній в усіх формах гендерно-рольових дисгармоній. Гендерно-рольовий інфантилізм — це невідповідність гендерної ролі віковій стадії гендерного розвитку, зміна або компенсація одних ролей іншими, що відповідають більш ранньому періоду життя [13]. Це проявляється в переживанні дитячих форм гендерно-рольової поведінки, наприклад: у сфері сімейних ролей роль “чоловіка” (чи “жінки”) заміщається роллю “дитини”.

Гендерно-рольова недостатність має дві основні форми: гендерно-рольовий дефіцит та атрофія гендерної ролі. Гендерна роль — це сукупність суспільних норм і стереотипів поведінки, що визначає належність людини до тієї чи іншої статі.

Гендерно-рольовий дефіцит — це затримка рольового розвитку, блокування важливих потреб у рольовому розвитку, внаслідок чого гендерна роль не формується, або розвивається в скороченому вигляді. Рольовий дефіцит може розвиватися тоді, коли гендерні ролі прямо чи непрямо заборонялися в дитинстві, не заохочувалися, або зустрічали негативну оцінку значущого соціального оточення [1; 26].

Процес засвоєння людиною гендерних ролей, суспільних очікувань до цих ролей, а також гендерного розвитку особистості, формування психологічних характеристик, що відповідають гендерним ролям у науці, отримав назву гендерно-рольова соціалізація.

Гендерна ідентичність формується в процесі статево-рольової соціалізації. Цей процес відбувається як засвоєння індивідами цінностей гендерної культури, що транслюються попередніми поколіннями [11, 57–59]. Поняття ідентичності було введено Е. Еріксоном, який визначав її як внутрішню безперервність і тотожність особистості.

Набути ідентичності та володіти нею за Е. Еріксоном означає [21]:

- 1) відчувати себе, своє буття як особистості незмінним, незалежно від ситуації, ролі, самосприйняття;
- 2) відчувати минуле, сьогодення та майбутнє як єдине ціле;
- 3) відчувати зв’язок між власною безперервністю та визнанням цієї безперервності іншими людьми.

Отже, Е. Еріксон визначає ідентичність у категоріях незмінності та безперервності, що вказує на незворотність процесу її набуття.

У механізм гендерної ідентифікації включаються такі фактори: принцип “ми — вони”, схильність відповідати прикладові схожого на нас. Отже, гендерна поведінка стає головним параметром оцінювання підлітка, вирішальною умовою досягнення зрілості гендерної ідентичності.

Важливим у цьому аспекті є з’ясування семантичного та функціонального значення “гендерної ролі”.

Так під гендерною роллю розуміють систему соціальних стандартів, стереотипів, яким люди-

на має відповідати. Щоб її визначили як хлопчика (чоловіка) або дівчину (жінку) [17], поняття ролі означає спосіб поведінки. На думку багатьох дослідників, гендерна соціалізація дівчат у роки навчання сприяє формуванню у них певного внутрішнього стану — перепон, які ускладнюють подальшу особистісну та професійну самореалізацію [6, 14].

Однією з важливих соціальних детермінант, що впливає на закріплення у дітей стереотипних уявлень про жіночі й чоловічі соціальні ролі, є поведінка самого вчителя щодо хлопчиків і дівчаток у класі. З якими словами звертається вчитель до хлопчиків і дівчаток, які вчинки він схвалює, а за які карає — все це орієнтує хлопчиків на позасімейну, дівчаток — на внутрішньосімейну діяльність. На думку сучасних американських соціологів, правило, за яким від дівчат вимагають носити спіднички — це один з найочевидніших гендерних стереотипів. Результатом цього є не лише відмінність у зовнішньому вигляді. Через особливості свого одягу дівчата не можуть сісти у невимушеній позі, брати участь у жвавих іграх [14]. Для того щоб педагоги виховували гендерні особливості своїх вихованців, вчені-педагоги та психологи рекомендують знати свою гендерну домінанту і розуміти, яка вона є у кожного з дітей. Хлопчики демонструють перевагу у таких типах домінантності: агресивної (стосовно хлопчиків і стосовно дівчаток), егоїстичної, за формою макіавеллізму (більш грубому варіанті маніпулювання). Дівчаткам властива просоціальна домінантність домінування одностатевих пар, виявляють і “контрдомінантність” (небажання підкорятись) [27]. В. Сімонов під гендерною домінантою розуміє перевагу фемінних, або маскулінних, якостей конкретної особистості, що далеко не завжди збігається з її статтю. Він наполягає на тому, що навчально-виховна робота має будуватися з урахуванням того, чи колектив жіночий, чи змішаний, що, на його думку, сприяє якісному засвоєнню навчального матеріалу та ефективності виховних дій педагога [23]. М. Хорнер в емпіричних дослідженнях показала, що для юнаків характерний домінуючий тип мотивації — орієнтація на успіх, у дівчат домінуюча мотивація — уникнення невдач. Жінкам і дівчатам властивий феномен “страх успіху”. Вони не хочуть здобувати професію й освоювати сфери діяльності, де більшість чоловіків.

К. Юнг розглядає жіночність і мужність як сукупність якостей, притаманних як чоловікам, так і жінкам. Ввів у психологічну термінологію поняття андрогінність. Основна його ідея полягає в

розширенні свідомої частини особистості і збільшення здатності до рефлексії.

С. Бем розробила психологічну методику вимірювання маскулінності та фемінності — “статеворольовий” опис, згідно з яким можна діагностувати чотири типи людей: маскулінний, фемінний, андрогінний і недиференційований [7].

Фемінність, маскулінність, андрогінність — це характеристики особистості, що визначають гендерні особливості. Недиференційований тип — це тип, який не має тієї кількості маскулінних чи фемінних ознак.

Маскулінність — це система властивостей особистості, що традиційно вважаються чоловічими. Вони передбачають відповідність власній статевій належності, прийняття статево-рольових стереотипів, дотримання чоловічих норм, вироблених типових для чоловічої статі форм поведінки, способів самореалізації. Маскулінність пов’язують з такими якостями, як належність, активність, допитливість, схильність до ризику, здатність до досягнень. Внутрішній світ чоловіка вважається більш упорядкованим і систематизованим, ніж світ жінки [20].

С. Бем визначила такі риси маскулінності: віра у власні сили, відстоювання своїх поглядів, вміння швидко приймати рішення, наполегливість, сильна особистість, незалежність, амбіційність, владність, мужність, схильність до ризику; та риси фемінності: життєрадісність, сором’язливість, жіночність, відданість, турботливість, співчутливість, довірливість, покірливість, любов до дітей. Негативними рисами маскулінності найчастіше вважаються брутальність, авторитарність, агресивність.

Фемінність — це властивість особистості, що передбачає психологічну відповідність жінки своїй статі, дотримання жіночих статево-рольових норм, типової для жінки поведінки, цінностей, установок. Фемінність пов’язується з емоційністю, м’якістю, чуйністю, нормативністю, комунікативними навичками, здатністю до емпатії. Фемінна жінка вважається більш реалістичною, практичною, вразливою, безпосередньою і пасивною, ніж жінка з не такою однозначною домінуючою жіночністю. Виражена фемінність передбачає переважання несвідомого рівня саморегуляції, схильність до інтуїтивного осягнення дійсності, чітку материнську орієнтацію [20].

Андрогінність — це поєднання високого розвитку фемінності в одній людині (незалежно від статі не пов’язана з порушеннями статевого роз-

витку або статево-рольової орієнтації). Розвинена андрогінія в людини передбачає багатий арсенал і гнучкість її гендерно-рольової поведінки, високі соціально-адаптивні здібності й інші важливі якості [13].

Також психологами К. Юнгом і К. Хорні було висунуто гіпотезу, відповідно до якої андрогінний тип особистості є більш гнучким порівняно з носіями традиційних маскулінних і ремінних родоролевих характеристик. Кожний із родів культивує деякі характеристики, які зазвичай пов'язують з протилежним родом у традиційних родоролевих визначеннях.

Таким чином, концепція С. Бем визнає відмінності маскулінних і ремінних стереотипів у суспільстві, а феномен андрогінії виступає персоніфікацією соціально схваленої дихотомії.

На природні диференціально-психологічні відмінності між статями, які, безперечно, мають місце, накладаються моделі чоловічих і жіночих ролей, які існують у суспільній свідомості, часом не маючи нічого спільного зі справжньою психофізіологічною природою статі.

Хлопчик у процесі гендерного розвитку стикається з численними проблемами, передусім пов'язаними з визнанням в оточенні однолітків, з лідерством і суперництвом [11].

Якщо для дівчинки проблема лідерства полягає в тому, що вона, з точки зору суспільних стереотипів, не повинна до нього прагнути, то для хлопчика — навпаки, суспільна думка змушує вважати його невід'ємною цінністю свого буття. Для хлопчика прагнення відповідати взірцям маскулінності (крім влади — це необхідність бути сильним, хоробрим, компетентним, емоційно стриманим) є не стільки внутрішньою проблемою, скільки суспільною нормою, і невідповідність їй спричиняє більш критичне ставлення до нього, ніж для дівчинки невідповідність стандартам фемінності [9; 10]. Як результат всіх перелічених проблем — велика кількість стресових ситуацій, в які потрапляє чоловік, внутрішні конфлікти, невротизми.

Знання таких закономірностей має допомогти уникнути цих проблем і протиріч розвитку. Це шлях не лише до гармонійності розвитку гендерної сфери людини, а й до гармонійності особистості в цілому, до гармонійності її стосунків з особами протилежної статі, із соціальним світом взагалі.

Результати досліджень показали, поведінка батьків і вчителів у процесі соціалізації дітей диференційовано за ознакою статі: хлопчикам на-

дається більше, ніж дівчаткам, можливостей для самостійного розв'язання проблем.

Якщо дитина не робить того, на що очікують від її статі, її дражнять, висміюють, іноді застосовують фізичну силу [27]. Розпочате батьками формування різного типу поведінки у хлопчиків і дівчаток, відповідаючи нормативним уявленням про чоловіче і жіноче в сучасному суспільстві, продовжується в школі. Вчителі приділяють велику увагу хлопчикам, чекаючи від них більш високих результатів там, де вимагається абстрактне мислення, і вище оцінюють їх роботу [15, 3].

Передбачається, що дівчинка має знати, а не досліджувати і сумніватися в істинності і повноті знань. Хлопчиків налаштовують до різних видів активності і наполягають на пошуку правильної і більш раціональної відповіді. А отже, хлопчиків орієнтують на досягнення, на подолання труднощів, на більш високий рівень домагань [18].

Д. Спендер виявила, що в змішаних класах хлопчики отримували в середньому дві третини часу й уваги вчителя. Вона описала систему освіти як контрольовану чоловіками для чоловіків, де вважається важливим той досвід і передаються ті знання, які відбивають чоловічу історію, чоловічі ідеї, цінності й культуру [25].

Те що дівчатка відіграють другорядну роль у класі, демонструється в прихованій формі. У більшості випадків неуспіх дівчаток вчителі пояснюють відсутністю здібностей, тим самим менше налаштовують їх на роботу, а погані успіхи хлопчиків пов'язують з недоліками працелюбства, зусиль, тому їх стимулюють робити більше, щоб досягти успіху [24].

У процесі історичного розвитку сформувалися стереотипи, за якими жінка орієнтована на сім'ю та сімейні цінності, ведення господарства, а чоловіки більш активні за межами сім'ї, у професійній та суспільній діяльності.

Такі стереотипи впливають на свідомість дитини, яка тільки починає шлях у суспільному житті. Так, дівчатка часто ростуть з переконанням, що вони не можуть бути такими цінними працівниками у професійній сфері, як чоловіки, що негативно впливає на самооцінку і певною мірою "виправдовує" той факт, що серед жінок дуже мало лідерських ролей (тим менше, чим вище статус цієї ролі). За результатами деяких досліджень, дівчатка в школі мають більш низькі оцінки з математики, ніж хлопчики, не через те, що мають гірші математичні здібності, а тому, що мають занижену самооцінку в цій сфері і стикаються з відповідними очікуваннями педагогів [17].

Проявами вкорінення гендерних стереотипів у школах залишається розподіл хлопців і дівчат для занять на уроках фізкультури та праці, відсутність гендерного компоненту в програмах і підручниках, ставлення вчителів до дітей не як до учнів, а як до хлопчиків і дівчаток. Зміст освіти, відображаючи гендерні стереотипи, доповнюється і його організацією.

Е. Р. Ярьска-Смирнова відзначає, що існує прихований навчальний план, вимірами якого є: організація навчального закладу, гендерні стосунки на роботі, гендерна стратифікація вчительської професії, зміст предметів, стиль викладання [28]. Термін “прихований навчальний план” або “прихована навчальна програма” застосовують педагоги, щоб розкрити механізми формування людини відповідно до цілей суспільства. Звичайна навчальна програма відкрита, опублікована, її цілі чіткі. Під прихованою програмою розуміють не пряме навчання учням тих чи інших принципів, а особливу структуру й стиль спілкування [25]. Дослідження прихованого навчального плану зацентровано на трьох основних смислах цього поняття, пропонуючи розглядати його як:

- 1) результат позаакадемічного навчання;
- 2) організацію;
- 3) процес.

Прихований навчальний план багато в чому ефективніший за явний. Прихований навчальний план відрізняється від явного імпліцитним або несвідомим змістом викладання. Інформація передається невербальним шляхом. Безпосередня мета уроку — способи комунікації, які саме є навчальними.

Традиційний стереотип виховання через вплив родини, засоби масової інформації, вчителів, школи, реклами, ровесників формує рольові орієнтації, цінності та психологічні якості юнаків і дівчат [27].

Упорядкування гендерних стереотипів, здійснення системного аналізу та осмислення теоретичних здобутків викладено у таблиці Л. С. Кобилянської.

Найбільш гнучка поведінка — андрогінна. Вона вбирає в себе все краще з обох статевих ролей та позитивно впливає на соціальний і психологічний стан.

І. С. Клецина сформулювала наукові рекомендації батькам і педагогам щодо гендерного виховання дітей: пояснювати дітям наявність статевих відмінностей не лише на підставі зовнішніх ознак

(одяг, поведінка, зачіска), а й спираючись на існування біологічних факторів; акцентувати увагу на індивідуальних, а не статевих відмінностях; інформувати дітей про багатоманітність статево-рольових традицій, існуючих в різних світових культурах.

Гендерні стереотипи (за Л. С. Кобилянською)

Цінності	
Дівчина	Юнак
Сім'я	Кар'єра
Дім	Гроші як засіб самовизначення
Взаємини між людьми	Влада
Освіта	Освіта як складова кар'єри та влади
Злагода	
Рольова орієнтація	
Гендерна меншовартість	Гендерна пріоритетність досягнення в суспільстві та сім'ї
Домогосподарка	Заробітчанин
Мати	Син
Трудівниця	Хазяїн
Сімейний менеджер	Людина, яка вимагає, щоб її обслуговували
Служниця	Власник
	Трудоголік
	Сімейне опудало
Риси особистості	
Слухняна	Стриманий
Відповідальна за сім'ю та людські взаємини	
Покірна	Майстровитий
Активна в усіх питаннях життя сім'ї	Безкомпромісний
Контролер	Схильний до агресивного розв'язання конфліктів
Миротвориця	Активний у сексуальних стосунках
Бездоганність	Пасивний в усіх питаннях життя сім'ї

Отже, ґрунтовний аналіз різних поглядів щодо зазначеної проблеми дає можливість дійти висновку, що в процесі соціалізації дитина засвоює моделі поведінки відповідно до її гендеру. Уявлення дитини про те, ким вона є, пов'язано з поняттям ідентичності. При дослідженні наукових праць виділено п'ять типів ідентичності: статево належність до чоловічої чи жіночої статі, гендерну (відповідність гендерним ролям), рольову (усвідомлення себе суб'єктом психологічних ролей), соціальну (віднесення себе до певної соціальної категорії), особистісну (діалектична взаємодія з соціальною ідентичністю).

Необхідні подальші дослідження, щоб встановити, які чинники впливають на гендерну ідентичність школярів.

Література

1. Берн Ш. Гендерная психология. — СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. — 320 с.
2. Вейнигер О. Пол и характер: Принципиальное исследование: Пер. с нем. — М.: Терра, 1992. — 480 с.
3. Виноградова Т. В., Семенов В. В. Сравнительное исследование познавательных процессов у мужчин и женщин: роль биологических и социальных факторов // Вопр. психол. — 1993. — С. 63–71.
4. Гіденс Е. Соціологія / Пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник. — К.: Основи, 1999.
5. Горностай П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. Основи теорії гендеру: Навч. посіб. — К.: К.І.С., 2004. — 536 с.
6. Горностай П. П. Социализация личности и психологические роли // Теоретические и прикладные вопросы психологии: Материалы юбилейной конференции "Ананьевские чтения-97". — СПб., 1997. — Вып. 3. — Ч. 1. — С. 325–330.
7. Говорун Т. В., Кікінеджи О. М. Стать та сексуальність: Психологічний ракурс. — Тернопіль: Навч. кн. Богдан, 1999. — 248 с.
8. Говорун Т. В., Кікінеджи О. М. Гендерна психологія: Навч. посіб. — К.: Вид. центр "Академія", 2004. — 248 с.
9. Джонсон Р. А. Он. Глубинные аспекты мужской психологии: Пер. с англ. — Х.: Фолио; М.: Ин-т общегуманит. исслед., 1996. — 190 с.
10. Джонсон Р. А. Она. Глубинные аспекты женской психологии: Пер. с англ. — Х.: Фолио; М.: Ин-т общегуманит. исслед., 1996. — 124 с.
11. Эрикссон Э. Идентичность: Юность и кризис: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1996. — 341 с.
12. Кон И. С. Социология личности. — М.: Политиздат, 1967. — 383 с.
13. Кочарян А. С. Личность и половая роль: Симптом-комплекс маскулинности/феминности в норме и патологии. — Х.: Основа, 1996. — 127 с.
14. Клецина И. С. Гендерная социализация: Учеб. пособие. — СПб., 1998.
15. Кікінеджи О. М. Формування гендерної культури молоді: проблеми і перспективи // Шляхи освіти. — 2004. — № 1. — С. 27–29.
16. Мниховский А. Женственность. — 3-е изд. — К., 1885. — 47 с.
17. Майерс Д. Социальная психология. Интенсивный курс. — СПб.: Прайм — Еврознак, 2002.
18. Основи теорії гендеру: Навч. посіб. — К.: К.І.С., 2004. — 536 с.
19. Гендерные аспекты самореализации личности: Учеб. пособие к семинару. — М., 1996.
20. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И. С. Клециной. — СПб., 2003. — 398 с.
21. Психология личности: Словарь-справочник / Под ред. П. П. Горностая и Т. М. Титаренко. — К.: Рута, 2001. — 71 с.
22. Синдром "професійного вигорання" та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти / За ред. С. Д. Максименко, Л. М. Карамушки, Т. В. Зайчикової. — К., 2004. — 214 с.
23. Симонов В. П. Учет гендерных различий в образовательном процессе // Педагогика. — 2005. — № 4. — С. 40–44.
24. Терешкова Е. Ю. Роль школы в процессе гендерной социализации личности: Доклад 25.11.2003 / Под ред. Д. Ю. Столярова, А. С. Заикина.
25. Томпсон Д. А., Пристли Д. Социология: Вводный курс. — М.: АСТ; Л.: Инициатива, 1998. — 483 с.
26. Хорни К. Женская психология: Пер. с англ. — СПб.: Вост.-Евр. ин-т психоанализа, 1993. — 224 с.
27. Цокур О. С., Іванова І. В. Основи гендерного виховання / Гендерний розвиток у суспільстві: Конспекти лекцій. — К.: Фоліант, 2005. — 315 с.
28. Ярская-Смирнова Е. Р. Возникновение и развитие гендерных исследований в США и Западной Европе // Введение в гендерное исследование. Ч. 1: Учеб. пособие. — Харьков: ХИГИ; СПб.: Алетей 2001.

Дослідження, присвячені теоретичному аналізу сучасного стану гендерної ідентичності школярів, свідчать, що андрогінна поведінка, яка вбирає в себе краще з обох статевих ролей, позитивно впливає на соціальний і психологічний статус.

Исследования, которые посвящены теоретическому анализу современного состояния гендерной идентичности школьников, свидетельствуют, что андрогинное поведение, которое вбирает в себя все лучшее из обеих половых ролей, положительно влияет на социальный и психологический статус.

Scientific investigation devoted to schoolboys' gender identity modern state theoretical analysis show that androgen behavior, which mixes all the best from two play role is positively influence on social and psychology status

Надійшла 25 лютого 2010 р.